

Roman Majka CSMA

Collegium Verum w Warszawie

Księża michalici w Demokratycznej Republice Konga (1980–1991)

Streszczenie: Zgromadzenie Świętego Michała Archaniola zorganizowane na prawie diecezjalnym w 1921 r. przy niewielkiej liczbie swoich członków podejmowało działalność apostolską nie tylko w Polsce, lecz także w innych krajach świata, również w Afryce (1980–1991). Fenomenem jest to, że im więcej podejmowano pracy apostolskiej, tym liczniej przybywały nowe powołania do zakonu księży michalitów. Rdzennie polskie zgromadzenie zakonne księży michalitów w swoich szeregach gromadziło polskich członków; podejmując pracę w innych krajach świata, przyjmowało także obcokrajowców, stąd też nastąpiła wymiana pracy Polaków wśród Afrykanów i Afrykanów wśród Polaków. Sprawą oczywistą jest adaptacja pracujących osób duchownych w obcych krajach świata; wymagało to wielu przygotowań pod względem językowym i uwzględnienia uwarunkowań kulturowych danego kraju. Wskazuje na to mnogość przeprowadzonych rozmów i liczna korespondencja pomiędzy pełniącymi posługę władzy w zgromadzeniach zakonnych i diecezji. Dobrze zorganizowana praca przynosiła wymierne rezultaty w propagowaniu idei bł. ks. Bronisława Markiewicza i jego charyzmatu, co w rezultacie owocowało licznymi nowymi powołaniami zakonnymi i kapłańskimi.

Słowa kluczowe: Zgromadzenie Świętego Michała Archaniola, CSMA, księża michalici, „Któż jak Bóg”, „Powściągliwość i Praca”, charyzmat, księża misjonarze-lazaryści, Polska, Bruksela, Afryka, Demokratyczna Republika Konga, Zair, Mbandaka, Kinszasa, Bikoro, Bolobo, Yumbi, Frédéric Etsou-Nzabi-Bamungwabi, bł. ks. Bronisław Markiewicz, Aleksander Ogródnik CSMA, Jan Chrapek CSMA, Julian Gądek CSMA, Józef Kowal CSMA, Marian Motyka CSMA, Witold Mroczkowski CSMA, Florian Kapuściński CM, Charles Gielen CM, Tadeusz Gocłowski CM, Jan Dukala CM

Uwagi wstępne

Księża michalici to polskie męskie Zgromadzenie Świętego Michała Archaniola (w języku łacińskim *Congregatio Sancti Michaelis Archangeli*, skrót: CSMA) ze studziesięcioletnim rodowodem. Po uzyskaniu wstępnej akceptacji diecezjalnej władzy

kościelnej (05.04.1898), bł. ks. Bronisław Markiewicz zamierzał zainicjować zgromadzenie zakonne księży michalitów w Miejscu Piastowym na terenie zaboru austriackiego¹. Po wydaniu dekretu erekcyjnego przez krakowskiego kard. Adama Stefana Sapiechę (29.09.1921), księży michalici weszli w kościelną diecezjalną strukturę organizacyjną a w miarę rozwoju zgromadzenia zakonnego – w ogólnokościelną, papieską (1966). Obecnie wyróżnia poziom: generalatu, prowincji, wiceprowincji, delegatury, miejscowej (lokalnej) domu zakonnego i wspólnoty terytorialnej.

Zgodnie z charyzmatem michalickiej duchowości „Któż jak Bóg” i zasadzie „Powściągliwość i Praca”, księży michalici aktualnie prowadzą działalność apostołską na terenie kraju, m.in. w: Krakowie, Krośnie, Markach, Miejscu Piastowym, Pawlikowicach, Stalowej Woli, Toruniu, Warszawie. Domy zakonne michalitów znajdują się także zagranicą: w Austrii (w Wiedniu), Niemczech (w Buschhoven), we Włoszech (w Rzymie) i w odległych zakątkach kuli ziemskiej w Kanadzie (w London), w Papui Nowej Gwinei (w Mount Hagen), w Paragwaju (w Natalicio Talavera i Ñemby) oraz w Argentynie (w Posadas). W latach 1980–1991 michalici posługiwali jako misjonarze także w Demokratycznej Republice Konga (Zairze) w Bolobo i Yumbi.

Z dokumentacji wynika, że na terenie afrykańskim posługiwało czterech misjonarzy zgromadzenia zakonnego księży michalitów: Julian Gądek, Józef Kowal, Marian Motyka i Witold Mroczkowski. Pierwszy z nich, J. Gądek, oprócz prowadzonej ewangelizacji, opisuje w trzech swoich publikacjach, jak w przeszłości odbywała się posługa misyjna na kontynencie afrykańskim. W monografii *Lydor Bakanja, męczennik epoki kolonialnej* przedstawia ewangelizację ludów afrykańskich i śmierć męczeńską misjonarza na tle epoki kolonialnej. W opracowaniu *Ludy Bantu (Historia kolonizacji i ewangelizacji Afryki i Zairu /DRC/)* opisuje posługę ewangelizacyjną w chronologii wydarzeń z czasów kolonizacji. Publikacja, zatytułowana *Wśród ludów Bantu* przedstawia ewangelizację tubylczych ludów Bantu².

Ilustrując zakres posługi księży michalitów w Demokratycznej Republice Konga (Zairze) i zmiany zachodzące w świadomości społecznej miejscowej ludności, warto zwrócić uwagę na analizy porównawcze zawarte w publikacji Romana Majki: *Działalność misyjna Zgromadzenia Księży Michalitów w Demokratycznej Republice Konga*

¹ Pierwsze pismo ks. Bronisława Markiewicza skierowane do Stolicy Apostolskiej z prośbą o zatwierdzenie Towarzystwa. Zob.: Archiwum Towarzystwa św. Michała Arch. Korespondencja i referaty Ks. Bronisława Markiewicza (manuskrypt), t. 1, s. 68–70. Przychylna postawa bp. Łukasza Soleckiego, ordynariusza przemyskiego zachęcającego do podjęcia starań w Rzymie o kościelne zatwierdzenie nowego Zgromadzenia. Zob.: Archiwum Towarzystwa św. Michała Arch. Dokumenty o znaczeniu historycznym, pisma urzędowe i ważniejsze listy do Ks. Bronisława Markiewicza (manuskrypt), t. 2, s. 61–62.

² J. Gądek, ks. [CSMA], *Lydor Bakanja, męczennik epoki kolonialnej*, Vira Gambarogno – Szwajcaria 2002; tenże, *Ludy Bantu (Historia kolonizacji i ewangelizacji Afryki i Zairu /DRC/)*, Kraków 2002; idem, *Wśród ludów Bantu*, Kraków 2003.

w porównaniu z misją św. Brunona z Kwerfurtu (2012)³. Autor publikacji, inspirowany millenijnymi obchodami (2009) śmierci św. Brunona (1009), zaprezentował podobieństwa i różnice posługi misyjnej na tle dwóch epok kulturowych: średniowiecznej, gdy św. Brunon prowadził ewangelizację na terenie Polski, i ewangelizację prowadzoną współcześnie przez księży michalitów na kontynencie afrykańskim.

Warto dodać, że wśród ogólnej liczby misjonarzy pracujących na terenie diecezji Mbandaka, księża michalici przez dekadę (1980–1991) posługiwali w ramach belgijskiej prowincji zgromadzenia zakonnego księży misjonarzy-lazarytów (1926). Księża michalici rozpoczęli prace w Zairze w 1980 r.; po dwóch latach (1982) liczba księży michalitów wzrosła do 235 osób, w tym: 123 księży, 14 braci, 17 kleryków po profesji wieczystej, 53 po profesji czasowej i 28 nowicjuszy, wśród których znalazł się jeden obcokrajowiec – Villagra Francisco w nowicjacie w Paragwaju⁴. Po 35 latach (1982–2017) liczba księży michaelitów zwiększyła się o 89 i obecnie wynosi: 324 profesów, w tym: 271 kapłanów, 4 diakonów, 26 kleryków, 15 braci, 8 nowicjuszy. Odnotowano też 18 księży obcokrajowców, w tym: 1 diakon, 10 kleryków i 7 nowicjuszy⁵.

Podkreśla się, że dzięki prowadzonej posłudze ewangelizacyjnej księży misjonarzy w świecie rozrastają się struktury organizacyjne Kościoła na poziomie: archidiecezji, diecezji, także zgromadzeń zakonnych. Trzeba podkreślić, że afrykańscy księża, m.in. ze zgromadzenia misjonarzy kombonianów, posługują w archidiecezji krakowskiej czy diecezji warszawsko-praskiej.

Posługa zgromadzenia zakonnego księży michalitów wśród Afrykanów była tematem konferencji naukowej: *Polacy w Afryce. Afrykanie w Polsce*. Nawiązując do wspomnianej konferencji, zagadnienie to w niniejszym artykule zostanie zaprezentowane w dwóch punktach: 1. Posługa misyjna księży michalitów w Demokratycznej Republice Konga (Zairze) i 2. Realizacja michalickiego charyzmatu na kontynencie afrykańskim.

1. Posługa misyjna księży michalitów w Demokratycznej Republice Konga (Zairze)

Z korespondencji przechowywanej w archiwum zgromadzenia zakonnego księży michalitów wynika, że delegowanie ich księży na kontynent afrykański poprzedziły wcześniejsze ustalenia na temat współpracy pomiędzy przełożonymi zgromadzeń zakonnych księży misjonarzy-lazarytów i księży michalitów. W rozmowach uczestniczyli

³ R. Majka, [ks.] CSMA, *Działalność misyjna Zgromadzenia Księży Michalitów w Demokratycznej Republice Konga w porównaniu z misją św. Brunona z Kwerfurtu*, [w:] *Kościół i społeczeństwo. Studia nad obiegiem informacji i konfliktami zbrojnymi w dawnych i nowych wiekach*, Warszawa 2012, s. 265–276.

⁴ *Informator [Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola] 1982*, Struga 1983, s. 3–5.

⁵ *Agenda Informator Zgromadzenia Św. Michała Archaniola 2017/2018*, Marki 2017, s. 322–335.

przełożony generalny, ks. Aleksander Ogrodnik CSMA, reprezentujący zgromadzenie zakonne księży michalitów w Markach, i ks. Florian Kapuściak CM, odpowiedzialny za posługę misji zagranicznych księży misjonarzy lazarystów w Rzymie. Posługi misyjnej w placówkach na terenie diecezji Mbandaka (w Zairze) dotyczy pismo urzędowe ks. F. Kapuściaka CM, skierowane do przełożonego generalnego ks. A. Ogrodnika CSMA (20.03.1978), z którego wynika, że na znaczne ograniczenie liczby księży misjonarzy – lazarystów rzutował ich podeszły wiek i choroby. Z tego powodu ks. F. Kapuściak CM poszukiwał współpracowników wśród księży michalitów⁶.

Wychodząc z propozycją ewangelizacji misyjnej na terenie afrykańskim, przełożony generalny, ks. A. Ogrodnik CSMA, przedstawił możliwości podjęcia takiego przedsięwzięcia na forum obrad rady generalnej (14.04.1978) w Markach⁷. Po uzyskaniu aprobaty radców generalnych, skierował list do ks. F. Kapuściaka CM w którym wyraził gotowość podjęcia współpracy misyjnej za dwa lata, uzasadniając to niewielką liczbą nowo wyświęconych księży michalitów w Polsce (3) i Kanadzie (2) oraz ich skromnym doświadczeniem w pełnieniu posługi misyjnej⁸.

List ks. F. Kapuściaka CM (03.05.1978) zawierał słowa wdzięczności i radości z perspektywy współpracy z księżmi michalitami. Jednocześnie autor listu zwrócił uwagę, że za dwa lata (1980) kończy się jego patronat misyjny, stąd sugerował spotkanie robocze przełożonego generalnego, ks. A. Ogrodnika CSMA, z wizytatorem księży misjonarzy-lazarystów prowincji belgijskiej ks. Charles'em Gielen CM, i abp. diecezji Mbandaka -Bikoro Frédéric'em Etsou-Nzabi-Bamungwabi, odpowiedzialnym za pracę misyjną w Zairze, w której znajdują się placówki misyjne księży misjonarzy-lazarystów⁹. Planowane spotkanie odbyło się w Krakowie-Stradomiu podczas święceń kapłańskich u księży misjonarzy-lazarystów, ale w innym składzie osobowym niż planowano.

Jak wynika z kolejnego listu, ks. A. Ogrodnik CSMA, który skierował go do ks. F. Kapuściaka CM, w spotkaniu (20.05.1978) uczestniczyli: przełożony generalny ks. A. Ogrodnik CSMA, wizytator polskiej prowincji księży misjonarzy-lazarystów ks. Tadeusz Gocłowski CM oraz wykładowca Wyższego Seminarium Duchownego w Gościkowie – Paradyżu, ks. Jan Dukała CM. Uczestnicy spotkania ustalili, że w roku 1979 do Zairu wyjedzie jeden ksiądz michalita, a za dwa lata (1981) dwóch lub odwrotnie – dwóch księży michalitów (1979), a za dwa lata (1981) jeden. W spotkaniu nie brał udziału abp Frédéric Etsou-Nzabi-Bamungwabi. Na planowane kolejne obustronne rozmowy w Markach zaproszono także ks. F. Kapuściaka CM¹⁰.

⁶ F. Kapuściak, ks. CM, Czcigodny Księżu Generale. Drogi Księżu Aleksandrze!, Rzym 20 marzec 1978 r.

⁷ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokoły z posiedzeń rad generalnych. Protokół z 14 kwietnia 1978, sygn. 062, s. 3.

⁸ A. Ogrodnik, ks. CSMA, Drogi Księżu Asystencie, 19 kwietnia 1978 r.

⁹ F. Kapuściak, ks. CM, Drogi Księżu Aleksandrze!, 3 maja 1978 r.

¹⁰ A. Ogrodnik, ks. CSMA, Drogi Księżu Asystencie, Struga 9 czerwca 1978 r.

W liście skierowanym do ks. A. Ogrodnika CSMA ks. F. Kapuściak CM informował, że na spotkaniu z wizytatorem prowincji belgijskiej, ks. Ch. Gielen'em CM, ustalono, że ks. Ch. Gielen CM, wyśle zaproszenie dla księży michalitów J. Kowala i M. Motyki oraz określi zakresy kompetencyjne, podpisane przez abpa Frédéric'a Etsou-Nzabi-Bamungwabi, które będą realizować na placówkach misyjnych. Uzgodniono także termin wyjazdu michalitów na placówkę misyjną w Zairze na koniec roku 1978 oraz treść dokumentów dotyczących wewnętrznych uregulowań prawnych odnośnie do warunków pracy księży michalitów na misjach.

Z korespondencji przechowywanej w archiwum zakonnym księży michalitów wynika, że w ramach współdziałania J. Kowal i M. Motyka mieli posługiwać w Iboko, niedaleko placówek misyjnych misjonarzy-lazarystów. W piśmie urzędowym skierowanym do przełożonego generalnego ks. A. Ogrodnika CSMA, księża misjonarze-lazaryści złożyli oświadczenie, że księża michalici J. Kowal i M. Motyka odbędą roczny kurs przygotowawczy dla księży misjonarzy na takich samych zasadach, jak księża misjonarze-lazaryści¹¹. Kiedy desygnowani do posługi misyjnej księża michalici J. Kowal i M. Motyka otrzymali pisemne zaproszenie, rozpoczęli starania o wydanie paszportu (styczeń 1979); po sześciu miesiącach wyjechali do Brukseli (26.06.1979) na kurs przygotowawczy, m.in. z zakresu misjologii i języka francuskiego¹².

W analizie tej dokumentacji wypada zwrócić uwagę na protokoły z posiedzeń rady generalnej księży michalitów, na których nakreślono obszary działalności misyjnej księży michalitów. Podczas jednego z posiedzeń (09.11.1979) ustalono, że na placówkę misyjną księży misjonarzy-lazarystów w roku 1980 zostanie wysłany jeszcze jeden lub dwóch księży, a docelowo na tej placówce będzie posługiwało trzech lub czterech misjonarzy¹³. Podobne ustalenia zawiera korespondencja pomiędzy przełożonym generalnym ks. A. Ogrodnikiem CSMA a księżmi J. Kowalem CSMA, M. Motyką CSMA i F. Kapuściakiem CM. W liście wysłanym z Rzymu (26.02.1980) ks. F. Kapuściak CM przekazał wiadomość przełożonemu generalnemu ks. A. Ogrodnikowi CSMA, że niedawno wizytował posługę księży misjonarzy-lazarystów (08.12.1979 – 09.01.1980) na terenie Zairu. Z jego relacji można wywnioskować, że przyjazd dwóch księży michalitów wpłynąłby na ożywienie posługi misyjnej w placówkach, w których posługują księża misjonarze – lazaryści. Jednak dwaj księża michalici nie będą posługiwać w placówce misyjnej Iboko, jak planowano wcześniej, ale w dwóch placówkach księży misjonarzy-lazarystów, w Bolobo i Yumbi, usytuowanych w odległości 60 km od siebie, możliwej do pokonania

¹¹ F. Kapuściak, ks. CM, Drogi Księżu Aleksandrze!, Rzym, Boże Narodzenie 1978 r.

¹² J. Kowal, ks. CSMA, M. Motyka, ks. CSMA, Najprzewielebniejszy Ojcie Generale, Bruxelles 26 sierpnia 1979 r.

¹³ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokoły z posiedzeń rad generalnych. Protokół z 9 listopada 1979, sygn. 062, s. 3.

własnym statkiem, nad rzeką Kongo. Takie rozwiązanie, jego zdaniem, również nie wymaga dużego nakładu finansowego i z czasem owe placówki mogą zostać przekazane zgromadzeniu zakonnemu księży michalitów¹⁴. Oficjalne staranie związane z przyjazdem trzeciego misjonarza, księdza michality Witolda Mroczkowskiego, rozpoczęło się w marcu tego samego roku (1980) złożeniem podania o paszport na pobyt stały¹⁵.

Wiadomość ks. M. Motyki CSMA do przełożonego generalnego ks. A. Ogrodnika CSMA, potwierdza, że księża J. Kowal, M. Motyka (04.07.1980) już przebywali w Kinszasie, a następnego dnia rozpoczęli trzymiesięczny kurs języka lingala, po którym mieli podjąć posługę misyjną¹⁶. Jak wynika z analizy dokumentacji, posługę misyjną na tej placówce rozpoczęli na przełomie września i października. Zbiegła się ona z obchodzonymi uroczystościami patronalnymi św. Michała Archanioła w zgromadzeniu zakonnym księży michalitów (29.09.1980).

Ks. J. Kowal CSMA, kierując w liście z Bolobo pod koniec listopada 1980 r. informował przełożonego generalnego, ks. A. Ogrodnika CSMA, że posługuje z dwoma księżmi misjonarzami-lazarystami: seniorem Holendrem i nieco młodszym Belgiem. Na terenach misyjnych różnorodność wiekowa i narodowa jest dopuszczalna ze względu na niedobór misjonarzy¹⁷. W kolejnym liście ks. J. Kowal CSMA przekazał, że – za pośrednictwem wewnętrznych struktur organizacyjnych księży michalitów – możliwa jest stała wymiana informacji pomiędzy Polską i Afryką. Z listu wynika także, że w ten sposób na placówkę w Bolobo i Yumbi dotarł okólnik pokapitulny (1980) dotyczący życia wspólnotowego. Powołując się na autora biografii *Realista*, o. Władysława Kluza OCD, ks. J. Kowal CSMA podkreślił znaczenie charyzmatu zawartego w haśle „Któż jak Bóg”, podkreślając, że każda posługa u pogan, również misyjna, rozpoczyna się od przyjęcia sakramentów św. i sprawowania mszy św. Gdy w święta Bożego Narodzenia (1980) odprawił pasterkę w buszu afrykańskim, to mimo tego, że zabrakło tam wigilii, szopki czy śniegu, odprawił ją jak w Polsce – o północy¹⁸.

W kolejnym liście z Bolobo ks. J. Kowal CSMA pisał, że ma przypisane 48 wiosek, które odwiedza 3 razy w roku, pozostając w każdej z nich co najmniej 2 dni. Do wiosek dociera samochodem, informując, że jedna z nich jest oddalona o 180 km od misji głównej. Wizytacja w każdej wiosce rozpoczyna się przed południem. Zgodnie z harmonogramem, na początku odbywają się kurtuazyjne odwiedziny szefa wioski, potem jest spotkanie z katechistą, radą duszpasterską, później następuje wspólnotowa modlitwa z wiernymi oraz krótka nauka i spowiedź. Wieczorem cała wspólnota spotyka się przy

¹⁴ F. Kapuściak, ks. CM, Czcigodny i Drogi Księżu Aleksandrze!, Rzym 26 lutego 1980 r.

¹⁵ A. Ogrodnik, ks. CSMA, Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej Wydział Paszportowy Krosno, Marki 13 marzec 1980 r.

¹⁶ M. Motyka, ks. CSMA, Przewielebny Ojciec Generale, Kinszasa 25 lipca 1980 r.

¹⁷ J. Kowal, ks. CSMA, Przewielebny Ojciec Generale, Bolobo 26 listopada 1980 r.

¹⁸ J. Kowal, ks. CSMA, Przewielebny Ojciec Generale, Bolobo 26 grudnia 1980 r.

ognisku, ponieważ o godz. 18 zapada zupełna ciemność. Drugiego dnia pobytu, o godzinie 6 rano, jest odprawiana msza św., a po niej następują odwiedziny: rodzin, szkoły i egzaminy katechistów oraz udzielanie sakramentu chrztu św.¹⁹.

Warto prześledzić korespondencję ks. M. Motyki CSMA, która docierała do przełożonego generalnego, ks. A. Ogrodnika CSMA z placówki misyjnej w Yumbi. W jednym z listów znajduje się wzmianka, że ks. M. Motyka CSMA zamieszkał (01.10.1980) z belgijskim księdzem misjonarzem-lazarystą, Walonem Georgesem Désiré, posługującym już 30 lat w Zairze, w tym 15 lat na placówce w Yumbi. Z poczynionych ustaleń (05.11.1980) ks. M. Motyki CSMA wynika, że placówka w Yumbi jest dobrze zorganizowana i oprócz ks. Georges'a Désiré pracują w niej także siostry szarytki. Ks. M. Motyka CSMA opisuje, że Yumbi jest malowniczą wioską usytuowaną nad brzegiem rzeki Zair, której szerokość w tym miejscu osiąga ok. 30 km. Jednocześnie wszystkie przypisane mu wioski, rozsiane na przestrzeni około 400 km, były położone nad brzegiem rzeki Zair i jeziora Tumba. Aby do nich dotrzeć, otrzymał licencję drugiego kapitana statku, zatwierdzoną przez władze państwowe. Z dalszej części listu można się dowiedzieć, że Bikoro stanowiło centrum misyjne księży misjonarzy-lazarystów, zaś wszelkie sprawy urzędowe należało załatwiać w stolicy prowincji Równikowej, Mbandaka, połączonej komunikacyjnie z lotniskiem w Kinszasie.

Jeżeli chodzi o posługę misyjną, to polegała ona na przemieszczaniu się w głąb buszu, aby tam odprawiać msze św., spowiadać, prowadzić krótkie rozmowy z katechistami w języku francuskim lub języku lingala i ustalać program duszpasterski. Jednak oprócz posług duszpasterskich, pomoc obejmowała także szereg innych przedsięwzięć, np. budowę kaplicy; szkoły dla dziewcząt prowadzonej przez zgromadzenie zakonne sióstr szarytek; aby w ramach nauki języka francuskiego i matematyki przyuczać miejscowe dzieci do wykonywania zawodu krawieckiego, szewskiego oraz udzielać im prostych wskazówek, jak np. naostrzyć noże, nożyczki itp.²⁰

Trzeci misjonarz księży michalitów, ks. W. Mroczkowski, dojechał do Zairu 13.07.1981 r. i po kilku dniach posługiwał już w Yumbi z ks. M. Motyką CSMA. Od tego czasu listy, chociaż zasadniczo posiadają jednego autora, ks. M. Motykę CSMA, są podpisywane także przez ks. W. Mroczkowskiego CSMA. Z jednego z listów dowiadujemy się, że zbudowano: 5 kaplic, 3 mosty, a ponadto uruchomiono 2 szkoły – podstawową sześcioletnią i średnią sześcioletnią. W szkole średniej przewidziano profil handlowy. Planowano wyposażyć ją w stoliki do nauki i ławki do siedzenia dla 80 uczniów²¹.

¹⁹ J. Kowal, ks. CSMA, Przewielebny Ojciec Generale, Bolobo 21 marca 1980 r., s. 1–2.

²⁰ M. Motyka, ks. CSMA, Najprzewielebniejszy Ojciec Generale!, Yumbi 6 listopada 1980, s. 1–3.

²¹ M. Motyka, ks. CSMA, W. Mroczkowski, ks. CSMA, Przewielebny Księżę Moderatorze, Yumbi 2 września 1981 r., s. 1–2.

Po ukończeniu kursu przygotowawczego w Brukseli, przyleciał do Kinszasy 07.08.1984 r. czwarty ksiądz michalita, J. Gądek. Aby z Kinszasy dotrzeć na uroczystości patronalne św. Michała Archanioła (29.09.1984), ks. J. Gądek CSMA dalszą podróż do Bolobo odbył statkiem. Msza św., którą odprawił w Bolobo w języku lingala wywarła na tubylcach pozytywne wrażenie²².

Analiza protokołu rady generalnej księży michalitów (28.04.1982) wskazuje, że zabiegano o status prawny obecności w Zairze. Mając też na uwadze liczne powołania zakonne i kapłańskie, wśród tubylczej społeczności, rada generalna księży michalitów wyszła z propozycją, aby w obrębie jednej głównej stacji misyjnej zorganizować dom zakonny księży michalitów²³. W tym miejscu warto zwrócić uwagę, w jaki sposób michalici realizowali posługę misyjną w duchu charyzmatu bł. ks. B. Markiewicza i organizowali strukturę swego zgromadzenia zakonnego na kontynencie afrykańskim.

2. Realizacja michalickiego charyzmatu na kontynencie afrykańskim

Delegowanie dwóch pierwszych księży michalitów, J. Kowala i M. Motyki, na misje zagraniczne do Afryki było wielkim przeżyciem dla nich i ich przełożonych. Z tej okazji przełożony generalny, ks. A. Ogrodnik CSMA, skierował do nich zalecenia: dawajcie świadectwo tamtejszemu ludowi Bożemu o michalitech, swoim życiem wołajcie „Któż jak Bóg”; świadczcie o tym, co jest najważniejsze w życiu, dawajcie przykład solidnej pracy, zaangażowania pozwalającego odczuć potrzebę waszej obecności wśród tubylców, troski o własne dobre zdrowie, ciągłego oddawania się w opiekę Matki Najświętszej i św. Michała Archanioła. Pracujcie dla zgromadzenia zakonnego księży michalitów, całego Kościoła katolickiego²⁴.

Z listu ks. J. Kowala CSMA można wywnioskować, że księża michalici, zgodnie z celem ich zgromadzenia zakonnego, szczególną troską otaczali afrykańskie dzieci i młodzież²⁵. Tezę tę potwierdza treść kolejnego listu ks. J. Kowala CSMA (1985), który opisuje, że w Niedzielę Palmową i poprzedzającą ją sobotę zorganizowano w Yumbi zlot młodzieży z całego terenu objętego troską duszpasterską księży michalitów. Odbyło się wówczas całonocne sobotnio-niedzielne czuwanie, zakończone procesją z palmami i mszą św. Jak podaje ks. J. Kowal CSMA, czuwanie było manifestacją wiary i jedności ze św. Janem Pawłem II oraz młodzieżą całego świata, zgromadzoną wówczas w Rzymie – stolicy chrześcijaństwa²⁶.

²² J. Broekhoven, père CM, Très Révérend Père Général, Mbandaka 1e oct.84.

²³ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 28 kwietnia 1982, sygn. 062, s. 1–2.

²⁴ A. Ogrodnik, ks. CSMA, Kochani!, Struga 29 maja 1980 r.

²⁵ J. Kowal, ks. CSMA, Przewiełbny Ojciez Generale, Kinszasa 16 lutego 1984 r., s. 1–2.

²⁶ J. Kowal, ks. CSMA, Przewiełbny Ojciez Generale, Kinszasa 4 lutego 1985 r. s. 1–2.

Przejawem michalickiego życia zakonnego są różne formy modlitwy, m.in. coroczne, wstawiennicze do Boga o rychłą beatyfikację (obecnie już błogosławionego) ks. B. Markiewicza, w każdą kolejną rocznicę jego śmierci, już siedemdziesiątą czwartą (29.01.1986). Takie modlitwy odbywały się także w Yumbi, kiedy (29.01.1986) dla zairskich dzieci i młodzieży utworzono Oratorium św. Michała Archanioła, nazywanego w języku lingala: *Nganda Michael*. Dzieci i młodzież czas wolny spędzały na lekturze książek, czasopiśmie i różnych tematycznych zabawach, organizowanych w trzech pomieszczeniach, które, dzięki umiejętnościom stolarskim ks. M. Motyki, wyposażono w stoliki i taborety, dostosowane do ich wzrostu²⁷.

Podczas wizytacji w Yumbi (12.04.1986), abp Frédéric Etsou-Nzabi-Bamungwabi odwiedził 15 wiosek, w większości po raz pierwszy, oddzielonych od siebie lasami i sawannami, lecz także pozbawionych jakiegokolwiek wpływu cywilizacji. Podczas odprawionej mszy św. ks. abp udzielił sakramentu bierzmowania i święceń diakonatu jednemu afrykańskiemu klerykowi seminarium diecezjalnego.

Po wizytacji ks. abp stwierdził, że współpraca duszpasterska zgromadzeń zakonnych księży michalitów i księży misjonarzy-lazarystów układa się dobrze. Spotkanie z ks. abpem stało się też okazją do rozmów na temat uregulowań prawnych pobytu księży michalitów w Zairze, posługujących na placówkach misyjnych²⁸. Rozmowy na ten temat były przedmiotem debat na posiedzeniu rady generalnej (22.10.1986), na której ustalono, że księża michalici są związani ze strukturą organizacyjną zgromadzenia zakonnych księży misjonarzy-lazarystów. Aby usytuować ich w strukturach organizacyjnych zgromadzenia michalitów, należy nawiązać współpracę z zairskim episkopatem i ustanowić prawny akt własności ich placówki w Yumbi²⁹.

Niezależnie od prowadzonych rozmów dotyczących ich osobowości prawnej, posługa misyjna księży michalitów w Yumbi przynosiła widoczne rezultaty. Świadczą o tym statystyki z kolejnych dwóch lat (1986), w czasie których udzielono: sakramentu chrztu świętego 473 osobom, w tym 374 w buszu; sakramentu bierzmowania – 272 wiernym, z czego 222 w buszu. W kolejnym roku (15.01.1987) w szkołach katolickich księża michalici kształcili 3012 uczniów, w tym 1671 w buszu, zatrudniając 74 nauczycieli³⁰.

Księża michalici współpracowali z księżmi misjonarzami-lazarystami przez cały czas swojej posługi misyjnej³¹. Wyrażali jednak gotowość tworzenia własnych struktur organizacyjnych, planowali zorganizować własny dom zakonny, zaznaczając swoją odrębną tożsamość powiązaną z charyzmatem zakonnym („Któż jak Bóg” i „Powściągli-

²⁷ J. Kowal, ks. CSMA, Czcigodny Ojciec Generale, Yumbi 7 lutego 1986 r., s. 2.

²⁸ J. Kowal, ks. CSMA, Czcigodny Ojciec Generale, Yumbi 3 maja 1986 r., s. 1–2.

²⁹ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 22 października 1986, sygn. 062, s. 2.

³⁰ J. Kowal, ks. CSMA, Drogi Józefie wraz ze strużańskimi Współbraćmi, Yumbi 15 stycznia 1987 r., s. 2.

³¹ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 21 września 1988, sygn. 062, s. 2–3.

wość i Praca”). Aby realizować te zasady swoim życiem świadczyli, że Bóg jest najwyższą wartością, godną umieszczenia na pierwszym miejscu w hierarchii wartości w taki sposób, aby rodzina, zdrowie, środki materialne znalazły swoje właściwe miejsce. Obecność księży michalitów na terenie afrykańskim wpływała twórczo na społeczeństwo lokalnej ludności, jej pracowitość i krytyczną postawę wobec tego, co uprzedmiotawia człowieka³².

Działalność michalitów koncentrowała się w dużej mierze na szkolnictwie. W tym obszarze podjęto starania, aby zorganizować szkołę podstawową, wyposażoną w sześć salek lekcyjnych i szkołę średnią o profilu handlowo-administracyjnym, utworzoną przy akceptacji władz państwowych³³. Widowym rezultatem posługi misyjnej był też pierwszy kandydat – Zairczyk, który wstąpił do zgromadzenia i został skierowany do domu zakonnego księży michalitów w Castel Sant’Elia we Włoszech³⁴.

Wszystko wskazywało na to, że michalici na długi czas pozostaną na terenie Afryki. W tym kierunku prowadził rozmowy (od 1986) następny przełożony generalny ks. dr Jan Chrapka CSMA, z prowincjałem zgromadzenia księży misjonarzy-lazarystów. Tematem ustaleń były kwestie związane z usamodzielnieniem się zgromadzenia księży michalitów, ich posługa misyjna, zgodna z charyzmatem michalickim i samodzielność materialna. Ustalenia te miały stanowić podstawę do podpisania stosownych umów z abpem Frédéricem Etsou-Nzabi-Bamungwabi³⁵, który wyrażał wolę pozostania w diecezji zgromadzenia księży michalitów i kontynuowania dalszej współpracy³⁶.

Na posiedzeniu rady generalnej (26.02.1990) podjęto ostateczną decyzję w sprawie posługi misyjnej księży michalitów na kontynencie afrykańskim. Podczas obrad rozważano możliwość odłączenia się od zgromadzenia księży misjonarzy-lazarystów w celu samodzielnego kontynuowania działalności apostolskiej. Licząc na własne siły i wsparcie materialne michalitów z Polski zwrócono uwagę na brak środków ekonomicznych w Polsce i brak podpisanej umowy zgromadzenia zakonnego księży michalitów z abpem Frédéricem Etsou-Nzabi-Bamungwabi. W tej sytuacji stwierdzono, że nie ma dalszych perspektyw prowadzenia działalności apostolskiej michalitów w Zairze i postanowiono wycofać się z prowadzenia tam posługi misyjnej³⁷.

³² Zagadnienie charyzmatu według interpretacji przełożonego generalnego, ks. dr. Jana Chrapka CSMA. Zob. *Michalici. Z Przełożonym Generalnym Zgromadzenia Św. Michała Archaniola ks. dr. Janem Chrapkiem rozmawia Paweł Smoleński*, „Powściągliwość i Praca”, t. 39, 1988, nr 9, s. 2.

³³ M. Motyka, ks. CSMA, *Przewielebny Ojciec Generale*, Yumbi 26 marca 1987 – 7 maja 1987; idem, *Przewielebny Ojciec Generale*, Bikoro 25 lutego 1988.

³⁴ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 24 kwietnia 1989, sygn. 062, s. 1.

³⁵ GDZMS, Protokoły rady generalnej, Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 9 czerwca 1989, sygn. 062, s. 2.

³⁶ Mgr Etsou Nzabi Bamungwabi, CICM, Révérend Père, 4 lutego 1989 r.

³⁷ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 26 lutego 1990, sygn. 062, s. 1–2.

Kontynuacja posługi zgromadzenia zakonnego księży michalitów w Zairze wiązała się z wdrożeniem umowy o współpracy misyjnej pomiędzy władzami archidiecezji, abpem Frédéricem Etsou-Nzabi-Bamungwabi, a władzami zgromadzenia zakonnego księży michalitów – przełożonym generalnym, ks. dr. Janem Chrapkiem. Jednakże do podpisania takiej umowy nie doszło.

Umowa o współpracy zgromadzeń zakonnych księży michalitów z księżmi misjonarzami-lazarystami wygasła w ostatnim dniu roku kalendarzowego 1990. Ustalono, że praca księży michalitów w Zairze zakończy się ostatniego czerwca 1991 r. zaś księża, wyjeżdżający stamtąd na urlopy do Polski, do Afryki już nie powrócą³⁸. Na zakończenie posługi misyjnej zgromadzenia michalitów na terenie afrykańskim złożyły się: wygasająca umowa o współpracy z księżmi misjonarzami-lazarystami, trudna sytuacja duszpastersko-ekonomiczna i brak własnych środków na dalszą działalność apostolską³⁹.

Proces likwidacji placówki misyjnej zgromadzenia zakonnego księży michalitów w Zairze przedstawia korespondencja księży J. Kowali, M. Motyki. O likwidacji placówki misyjnej poinformował pismem okólnym, skierowanym do wszystkich współbraci przełożony generalny zgromadzenia zakonnego księży michalitów, ks. dr Jan Chrapek CSMA⁴⁰.

Wnioski

Jedenastoletnia posługa misyjna na terenie afrykańskim (od 01.10.1980 do 30.06.1991), prowadzona w końcowym etapie pobytu przez czterech księży michalitów: J. Gądka, J. Kowala, M. Motyki, W. Mroczkowskiego, wniosła w ich życie ważne doświadczenia.

Nakaz ewangeliczny: Idźcie na cały świat i nauczajcie wszystkie narody (Mt 28,19) i michalickie hasło „Któż jak Bóg”, nakazujący stawiać Boga na pierwszym miejscu w hierarchii wartości, uzewnętrzniał się we wszelkich przejawach życia księży michalitów, również podczas modlitewnych lokalnych spotkań z dziećmi, młodzieżą i dorosłymi, gdy odkrywali w afrykańskich sercach wewnętrzną potrzebę Boga. Dotyk Boży księża michalici odczuwali także w codziennych zmaganiach, gdy wyrzekali się wygod i ze zdwojoną siłą podejmowali nowe wyzwania duchowe i edukacyjne, ubogacone michalickim charyzmatem.

Mając na uwadze szeroko zakrojoną działalność apostolską prowadzoną na rzecz społeczności afrykańskiej, michalici przyjmowali afrykańską prostotę życia oraz inną

³⁸ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 23 kwietnia 1990, sygn. 062, s. 1.

³⁹ J. Chrapek, père, Mon Révérend Père Provincial, 27 avril 1990.

⁴⁰ GDZMS, Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 30 maja 1990, sygn. 062, s. 2.

kulturę i język podkreślając, że michalicka cnota „Powściągliwości i Pracy” jest dyscypliną moralno-duchową, wpisana w potrzebę posługi misyjnej: aby służyć, wspierać w potrzebie i świadczyć miłość Bogu i bliźniemu⁴¹.

Niemniej ważne było duszpasterstwo księży michalitów prowadzone w ramach edukacyjnego nauczania w szkole katolickiej, wsparte propagowanym przez bł. ks. B. Markiewicza trójmianem pracy: duchowej, intelektualnej i fizycznej, podjętej od podstaw. Posługa księży michalitów miała wpływ na rozwój umysłowy i przedsiębiorczość Afrykańczyków. Michalicka posługa misyjna była nastawiona na służbę człowiekowi oraz nowe powołania zakonne i kapłańskie, realizowane wśród społeczności afrykańskiej, które uzyskały akceptację michalickich władz zakonnych.

Księża michalici, odkrywając znaki charyzmatu bł. ks. B. Markiewicza towarzyszące ich posłudze misyjnej, bez wahania podjęli działalność apostołską wśród lokalnej społeczności afrykańskiej, kierując się ewangelicznym nakazem obecności w Afryce.

Bibliografia

- Archiwum Towarzystwa św. Michała Arch. Korespondencja i referaty Ks. Bronisława Markiewicza* (manuskrypt), t. 1, s. 68–70.
- Archiwum Towarzystwa św. Michała Arch. Dokumenty o znaczeniu historycznym, pisma urzędowe i ważniejsze listy do Ks. Bronisława Markiewicza* (manuskrypt), t. 2, s. 61–62.
- Gądek Julian, ks. [CSMA], *Izydor Bakanja, męczennik epoki kolonialnej*, Vira Gambarogno – Szwajcaria 2002.
- Gądek Julian, ks. [CSMA], *Ludy Bantu (Historia kolonizacji i ewangelizacji Afryki i Zairu /DRC/)*, Kraków 2002.
- Gądek Julian, ks. [CSMA], *Wśród ludów Bantu*, Kraków 2003.
- Majka Roman, [ks.] CSMA, *Działalność misyjna Zgromadzenia Księża Michalitów w Demokratycznej Republice Konga w porównaniu z misją św. Brunona z Kwerfurtu*, [w:] *Kościół i społeczeństwo. Studia nad obiegiem informacji i konfliktami zbrojnymi w dawnych i nowych wiekach*, Warszawa 2012, s. 265–276.
- Informator [Zgromadzenia Świętego Michała Archaniola] 1982*, Struga 1983, s. 3–5.
- Agenda Informator Zgromadzenia Św. Michała Archaniola 2017/2018*, Marki 2017, s. 322–335.
- GDZMS, Kapuściak Florian, ks. CM, *Czcigodny Księżę Generale. Drogi Księżę Aleksandrzel*, Rzym 20 marca 1978 r.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej. Protokoły z posiedzeń rad generalnych. Protokół z 14 kwietnia 1978*, sygn. 062, s. 3.

⁴¹ Interpretacja charyzmatu odczytywana przez przełożonego generalnego ks. Kazimierza Tomaszewskiego CSMA. Zob., M. Gładysz, ks. CSMA, *Bez wielkich słów. Rozmowa z przełożonym generalnym Księża Michalitów ks. Kazimierzem Tomaszewskim*, „Powściągliwość i Praca”, t. 43, 1992, nr 9, s. 2.

- GDZMS, Ogrodnik Aleksander, ks. CSMA, *Drogi Księżu Asystencie*, 19 kwietnia 1978 r.
- GDZMS, Kapuściak Florian, ks. CM, *Drogi Księżu Aleksandrze!*, 3 maja 1978 r.
- GDZMS, Ogrodnik Aleksander, ks. CSMA, *Drogi Księżu Asystencie*, Struga 9 czerwca 1978 r.
- GDZMS, Kapuściak Florian, ks. CM, *Drogi Księżu Aleksandrze!*, Rzym, Boże Narodzenie 1978 r.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, Motyka Marian, ks. CSMA, *Najprzewielebniejszy Ojcie Generale*, Bruxelles 26 sierpnia 1979 r.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej, Protokoły z posiedzeń rad generalnych, Protokół z 9 listopada 1979*, sygn. 062, s. 3.
- GDZMS, Kapuściak Florian, ks. CM, *Czcigodny i Drogi Księżu Aleksandrze!*, Rzym 26 lutego 1980 r.
- GDZMS, Ogrodnik Aleksander, ks. CSMA, *Komenda Wojewódzka Milicji Obywatelskiej Wydział Paszportowy Krosno*, Marki 13 marca 1980 r.
- GDZMS, Motyka Marian, ks. CSMA, *Przewielebny Ojcie Generale*, Kinszasa 25 lipca 1980 r.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, *Przewielebny Ojcie Generale*, Bolobo 26 listopada 1980 r.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, *Przewielebny Ojcie Generale*, Bolobo 26 grudnia 1980 r.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, *Przewielebny Ojcie Generale*, Bolobo 21 marca 1980 r., s. 1–2.
- GDZMS, Motyka Marian, ks. CSMA, *Najprzewielebniejszy Ojcie Generale!*, Yumbi 6 listopada 1980, s. 1–3.
- GDZMS, Motyka Marian, ks. CSMA, W. Mroczkowski, ks. CSMA, *Przewielebny Księżu Moderatorze*, Yumbli 2 września 1981 r., s. 1–2.
- GDZMS, Broekhoven Jan, père CM, *Trés Révérend Père Général*, Mbandaka 1e oct.84.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej, Protokół zebrania rady generalnej, Protokół z 28 kwietnia 1982*, sygn. 062, s. 1–2.
- GDZMS, Ogrodnik Aleksander, ks. CSMA, *Kochani!*, Struga 29 maja 1980 r.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, *Przewielebny Ojcie Generale*, Kinszasa 16 lutego 1984 r., s. 1–2.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, *Przewielebny Ojcie Generale*, Kinszasa 4 lutego 1985 r. s. 1–2.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, *Czcigodny Ojcie Generale*, Yumbi 7 lutego 1986 r., s. 2.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, *Czcigodny Ojcie Generale*, Yumbi 3 maja 1986 r., s. 1–2.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej, Protokół zebrania rady generalnej, Protokół z 22 października 1986*, sygn. 062, s. 2.
- GDZMS, Kowal Józef, ks. CSMA, *Drogi Józefie wraz ze strużańskimi Współbraćmi*, Yumbi 15 stycznia 1987 r., s. 2.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 21 września 1988*, sygn. 062, s. 2–3.
- Michalici. Z Przełożonym Generalnym Zgromadzenia Św. Michała Archaniola ks. dr. Janem Chrapkiem rozmawia Paweł Smoleński*, „Powściągliwość i Praca”, t. 39, 1988, nr 9, s. 2.
- GDZMS, Motyka Marian, ks. CSMA, *Przewielebny Ojcie Generale*, Yumbi 26 marca 1987–7 maja 1987.
- GDZMS, Motyka Marian, ks. CSMA, *Przewielebny Ojcie Generale*, Bikoro 25 lutego 1988.

- GDZMS, *Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 24 kwietnia 1989*, sygn. 062, s. 1.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 9 czerwca 1989*, sygn. 062, s. 2.
- GDZMS, Mgr Etsou Nzabi Bamungwabi, CICM, *Révérénd Pére*, 4 lutego 1989 r.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 26 lutego 1990*, sygn. 062, s. 1–2.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 23 kwietnia 1990*, sygn. 062, s. 1.
- GDZMS, Jan Chrapek, pére, *Mon Révérend Pére Provincial*, 27 avril 1990.
- GDZMS, *Protokoły rady generalnej. Protokół zebrania rady generalnej. Protokół z 30 maja 1990*, sygn. 062, s. 2.
- GDZMS, Gładysz Mieczysław, ks. CSMA, *Bez wielkich słów. Rozmowa z przełożonym generalnym Księżym Michalitów ks. Kazimierzem Tomaszewskim*, „Powściągliwość i Praca”, t. 43, 1992, nr 9, s. 2.

The Michaelite Fathers in the Democratic Republic of Congo (1980–1991)

Summary: The Congregation of St. Michael the Archangel was founded in 1921 under diocesan law. Despite low membership, the congregation conducted apostolic work not only in Poland, but also in other countries, including Africa (1980–1991). Interestingly, the number of vocations and novices increased with a rise in the number of apostolic missions. The congregation of the Michaelite Fathers was established in Poland, and its members were Polish. Foreign missions led to the recruitment of foreigners, and the apostleship was shared by Poles and Africans. Missionaries undertake linguistic and cultural studies that enable them to gradually adapt to the new environment. Properly managed apostolic work necessitates regular communication between the diocese and religious congregations. Effective organization helped spread the ideas and the spiritual gift of Blessed Father Bronisław Markiewicz, and it delivered tangible results by increasing the number of monastic and priestly vocations.

Keywords: Congregation of St Michael the Archangel, CSMA, The Michaelite Fathers, Who is Like God, Temperance and Work, charism, Congregation of the Mission – Lazarists, Poland, Brussels, Africa, Democratic Republic of the Congo, Zaire, Mbandaka, Kinshasa, Bikoro, Bolobo, Yumbi, Frédéric Etsou-Nzabi-Bamungwabi, blessed Fr Bronisław Markiewicz, Aleksander Ogrodnik CSMA, Jan Chrapek CSMA, Julian Gądek CSMA, Józef Kowal CSMA, Marian Motyka CSMA, Witold Mroczkowski CSMA, Florian Kapuściński CM, Charles Gielen CM, Tadeusz Gocłowski CM, Jan Dukala CM